

Objektno orijentirani razvoj programa

ISVU: 130938/19881

Dr. sc. Danko Ivošević, dipl. ing. Predavač

> Akademska godina 2021./2022. Ljetni semestar

OBJEKTNO ORIJENTIRANI RAZVOJ PROGRAMA

UML DIJAGRAMI RAZREDA

Napomena

- Prikazani primjeri su rađeni u alatu ArgoUML i dijelom u alatu Enterprise Architect 15
- Svrha primjera je prikaz koncepata neovisno o upotrijebljenom alatu

Karakteristike dijagrama razreda (1)

- Dijagram razreda (engl. class diagram) opisuje vrste objekata unutar nekog sustava i njihove međusobne odnose.
 - opisuje razrede (klase) i njihove međusobne veze.
- Strukturni UML dijagram, opisuje statičke odnose.
- Dva osnovna tipa odnosa između razreda:
 - 1. Pridruživanje (veza ili asocijacija)
 - 2. Podtip
- Pridruživanje dijelimo na:
 - Jednosmjerno, dvosmjerno, refleksivno i agregacija.
 - Kompozicija je podvrsta agregacije.

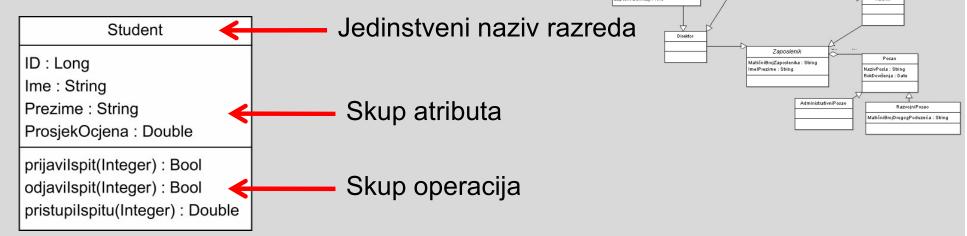
Karakteristike dijagrama razreda (2)

Najčešći termin koji koristimo potječe od

Class dijagram

Hrvatski termini:

Dijagram razreda ili dijagram klasa

 Prikazuju razrede, atribute i operacije razreda, njihova svojstva i ograničenja, sučelja, pridruživanja, vlastite tipove podataka, enumeracije, pakete i komentare.

lazivOdjela : Strine

DirektorPododjela

pustiDirektoraPododjela(): voi

Načini uporabe (1)

 Općenito, dijagrami razreda mogu se koristiti na tri različita načina (pogleda, perspektive ili razine):

1. Koncept

 Razmatranje neke domene. Dijagram ne mora biti povezan s programskom potporom. Neovisan o programskom jeziku.

2. Specifikacija

Sučelja sustava.

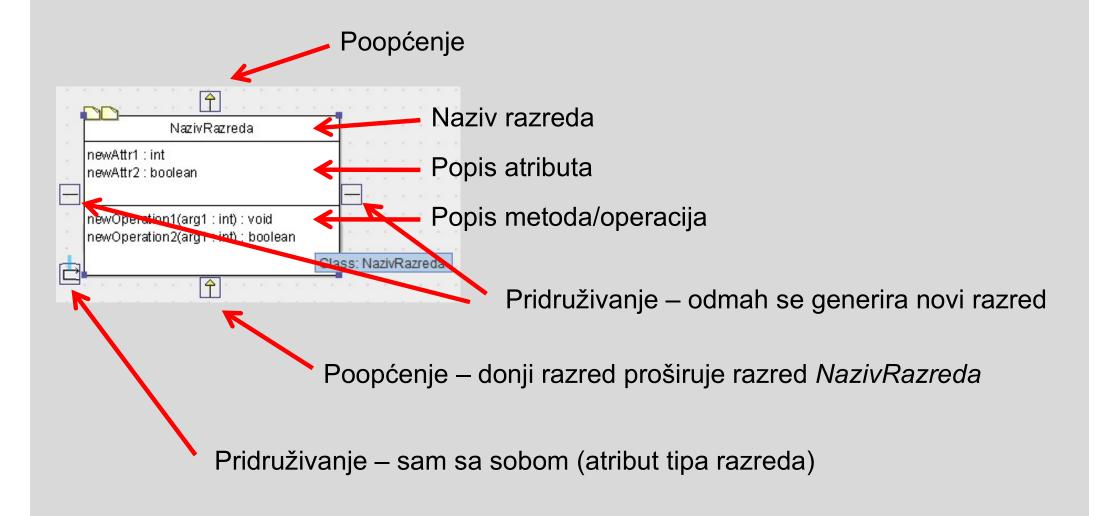
3. Implementacija

- Izrada programske potpore. U primjeni najčešća perspektiva.
- Vrijedi za sve UML dijagrame, ali najočitije je s dijagramima razreda

Načini uporabe (2)

- Razine uporabe nisu formalni dio UML specifikacije, ali su jako korisne u postupku izrade modela.
- Granice između razina nisu strogo definirane.
 Nema velikih razlika između koncepta i specifikacije. Između specifikacije i implementacije postoji veća razlika.
- Možemo se poslužiti stereotipovima <<>> u označivanju razreda, npr. <<implementation>> ili <<type>> za implementaciju i koncept.

Simbol razreda u uređivaču ArgoUML

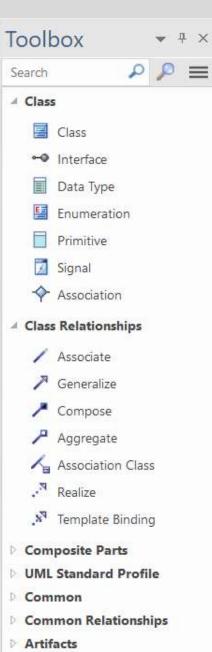

Napomena: Izvorni kôd u ArgoUML dobiven je iz kartice Source Code. Kôd je koristan za ilustraciju dijagrama, ali potrebno ga je proširiti i provjeriti njegovu ispravnost u nekom od jezičnih procesora.

Uporaba razreda u alatu EA 15

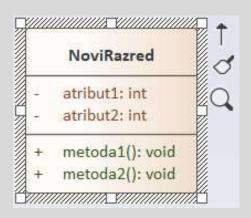
Razredi

Odnosi

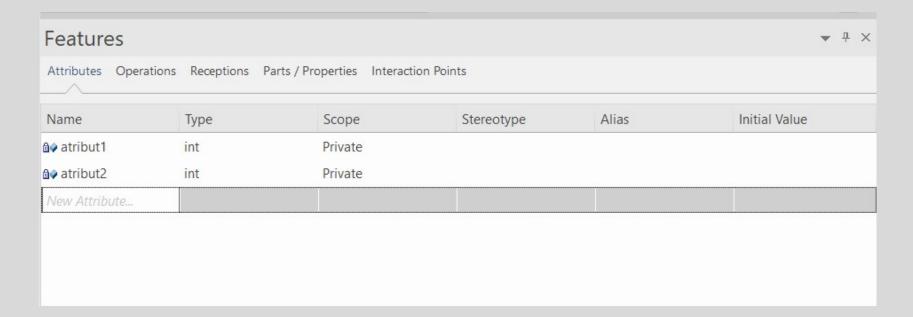

Uporaba razreda u alatu EA 15

Razred

Svojstva

Razred

 Razred ili klasa (engl. class) je osnovni tvorbeni element UML class dijagrama.

1. Objekt

- Predstavlja entitet iz stvarnog svijeta ili neki koncept.
- Apstrakcija nečega što ima dobro definirane granice i smisao u sustavu.

2. Razred

- Opis skupine objekata sa sličnim svojstvima.
- Svaki objekt je pojedinac (instanca) jednog razreda.

Atributi

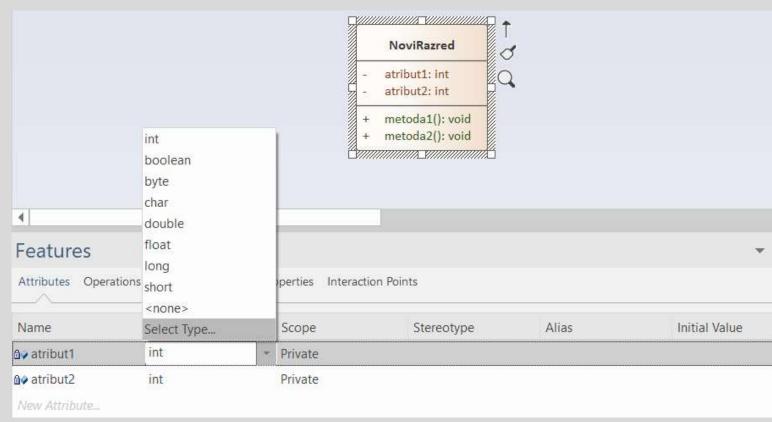
- Atributi (engl. attributes) razreda imaju sljedeća svojstva:
 - Razina vidljivosti (engl. visibility)
 - Naziv (engl. name)
 - Vrsta ili tip (engl. type)
 - Početnu vrijednost (engl. initial value)
- Dodatno:
 - Promjenjivost (engl. changeability)
 - Modifikator (engl. modifier)

Stupanj vidljivosti atributa

- Moguće su četiri vrijednosti:
 - Public (simbol: +)
 - Atribut je dostupan svim razredima i paketima.
 - Private (simbol: -)
 - Atribut je dostupan samo unutar istog razreda.
 - Protected (simbol: #)
 - Atribut je dostupan unutar istog razreda i izvedenih razreda.
 - Package (simbol: ~)
 - Atribut je dostupan svim razredima istog paketa.
- Mogu se primijeniti i na operacije razreda

Vrsta ili tip atributa

Ugrađeni

Vlastiti

Promjenjivost atributa (primjer ArgoUML)

addOnly

Vrijednost atributa može se samo povećavati.

changeable

 Vrijednost atributa može se nesmetano mijenjati. Podrazumijevana (*default*) postavka.

static

- Modifikator, vrijednost atributa ne mijenja se (konstanta) i ne ovisi o životu objekta.
 - Ključne riječi u programskim jezicima static ili const.

Promjenjivost atributa (primjer ArgoUML)

frozen

 Vrijednost atributa (ili asocijacije) može se promijeniti samo jednom tijekom života (engl. lifetime) pripadajućeg objekta.

read-only

- Vrijednost atributa ne može se mijenjati izvan objekta kojemu pripada.
 - Nije isto što i frozen.

Operacije

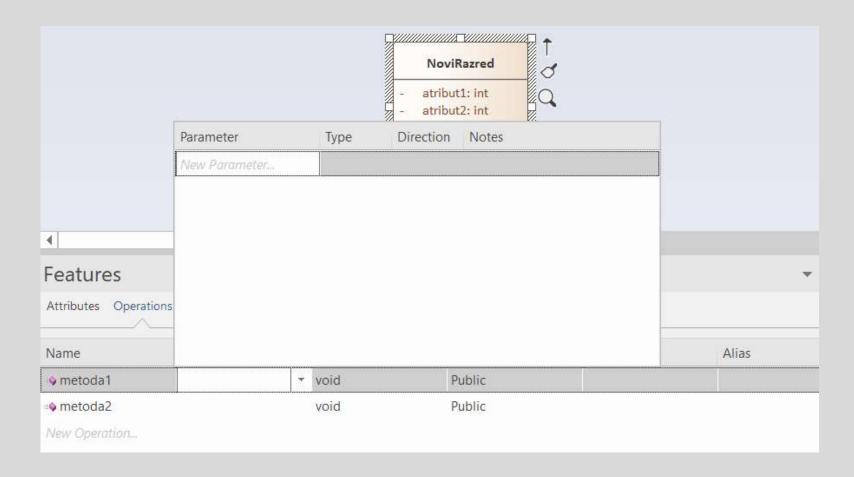
- Operacije (engl. operations) su procesi koje razred može izvršiti.
 - Drugim riječima, to su vlastite metode i funkcije razreda.
- Za njih možemo odrediti (primjer ArgoUML):
 - Vidljivost (public, package, protected, private)
 - Modifikatore (static, abstract, leaf, root, query)
 - Istodobnost (sequential, guarded, concurrent)
 - Parametre ili argumente

Operacije

- Operacije (engl. operations) su procesi koje razred može izvršiti.
 - Drugim riječima, to su vlastite metode i funkcije razreda.
- Za njih možemo odrediti (primjer ArgoUML):
 - Vidljivost (public, package, protected, private)
 - Modifikatore (static, abstract)
 - Parametre ili argumente

Operacije

• Primjer EA 15:

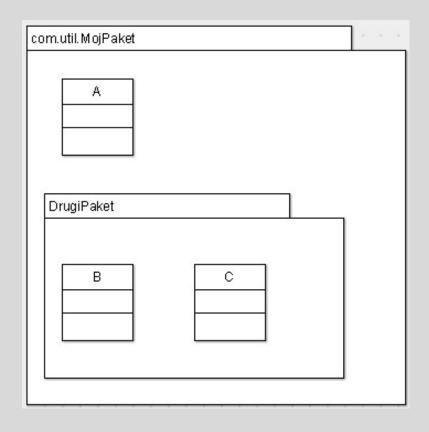

Paket

 UML paket (engl. package) je skup različitih objekata.

- Svrha paketa je omogućiti <u>hijerarhijsku</u> organizaciju elemenata u UML dijagramu.
- Mogu sadržavati druge pakete, objekte, razrede, komponente, UC-ove, itd.
- U programskom kodu interpretira se kao namespace u C++ i C#, package u Javi, ...

Primjer paketa

C++ namespace com { namespace util { namespace MojPaket { namespace DrugiPaket { class B {}; } /* End of namespace com.util.MojPaket::DrugiPaket */ } /* End of namespace com.util.MojPaket */ } /* End of namespace com.util */ } /* End of namespace com */

Java package com.util.MojPaket; public class A {}

Java package com.util.MojPaket.DrugiPaket; public class B {}

Pridruživanje

- Pridruživanje (engl. association) ili veza opisuje odnose između pojedinaca (instanci) razreda.
 - "Student pristupa ispitu"

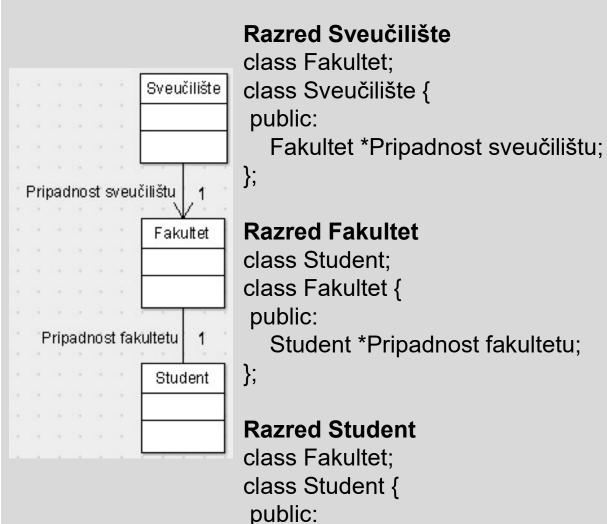

- Svaka veza ima dva vrha. Svaki vrh je pridružen (dodiruje) jedan od razreda u vezi.
- Vrh može imati vlastito ime:
 - Naziv uloge (engl. role name).
 - Vrhovi se još nazivaju uloge ili role (engl. association role).

Smjer pridruživanja

- Ako je vrh neke asocijacije označen strelicom onda je definiran njezin smjer (engl. navigability)
- Podjela veza po smjeru:
 - Jednosmjerna (unidirekcionalna)
 - Smjer je definiran na samo jednom vrhu.
 - Dvosmjerna (bidirekcionalna)
 - Smjer je definiran na oba vrha.
- Ako smjer nije definiran smatra se da je veza nepoznata (nedefinirana) ili bidirekcionalna.

Primjeri pridruživanja

};

Fakultet *Pripadnost fakultetu;

Java

```
Razred Sveučilište
public class Sveučilište {
  public Fakultet Pripadnost sveučilištu;
Razred Fakultet
public class Fakultet {
   public Student Pripadnost fakultetu;
Razred Student
public class Student {
  public Fakultet Pripadnost fakultetu;
```

Višestrukost pridruživanja

- Vrh može određivati višestrukost veze (engl. multiplicity).
 - Govori nam koliko objekata može sudjelovati u određenom odnosu.
- Dozvoljene vrijednosti na bilo kojoj strani pridruživanja:

```
– 1 = točno 1 pojedinac (podrazumijevana vrijednost)
```

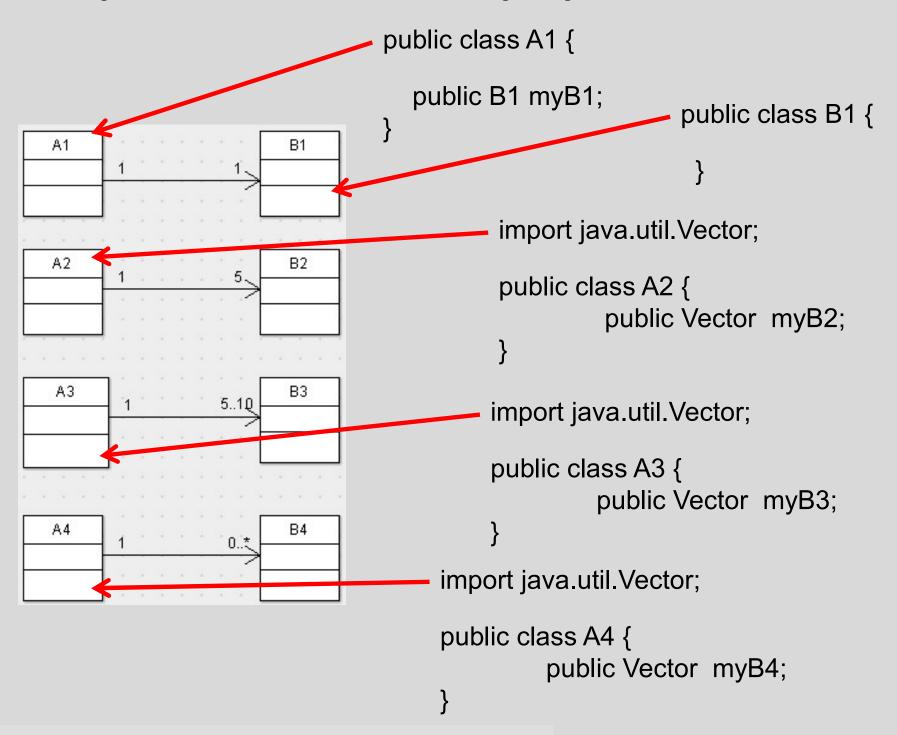
n₁
 bilo koji točno određen broj, npr. 0, 1, 3, 5, 15

 $- n_1 ... n_2$ = između n_1 i n_2

 $- n_1...*$ ili $n_1...n$ = između n_1 i više pojedinaca, neograničeno

– 0..* ili * ili n = više pojedinaca, neograničeno

Primjeri višestrukosti asocijacija

Agregacija

- Vrsta pridruživanja koja pokazuje da jedan razred sadrži druge, tj. da je dio drugog razreda.
 - Razred je agregiran (sadržan) u drugom razredu → oblik odnosa cjelina-dio (tj. podskup-nadskup) → veza DIO-OD (engl. PART-OF).


```
Java
import java.util.Vector;
public class Fakultet {
public Vector myStudent;
```

```
#ifndef Fakultet h
#define Fakultet h
#include <vector>
#include "Student.h"
class Fakultet {
public:
 std::vector< Student* > myStudent;
};
#endif // Fakultet h
```

Kompozicija

 Vrsta pridruživanja slična agregaciji, ali kod uništavanja objekta (tj. pojedinca) uništavaju se i pojedinci razreda koji su dio tog objekta.


```
Java import java.util.Vector; public class Fakultet { public Vector myStudent; }
```

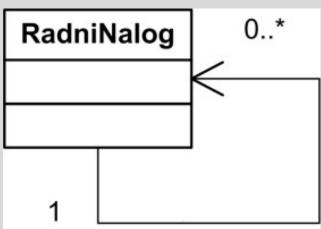
```
C++
#ifndef Fakultet h
#define Fakultet h
#include <vector>
#include "Student.h"
class Fakultet {
public:
 std::vector< Student > myStudent;
};
#endif // Fakultet h
```

Refleksivno pridruživanje

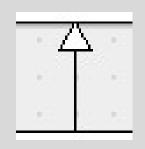
 Više pojedinaca istog razreda ponekad ovise jedan o drugome ili međusobno komuniciraju.

 Ova vrsta ovisnosti realizira se pomoću refleksivnog pridruživanja, agregacije ili kompozicije.

Moguća je jednosmjerna i dvosmjerna veza, agregacija, kompozicija, ovisnost, ali nije moguća veza poopćenja.

Nasljeđivanje (1)

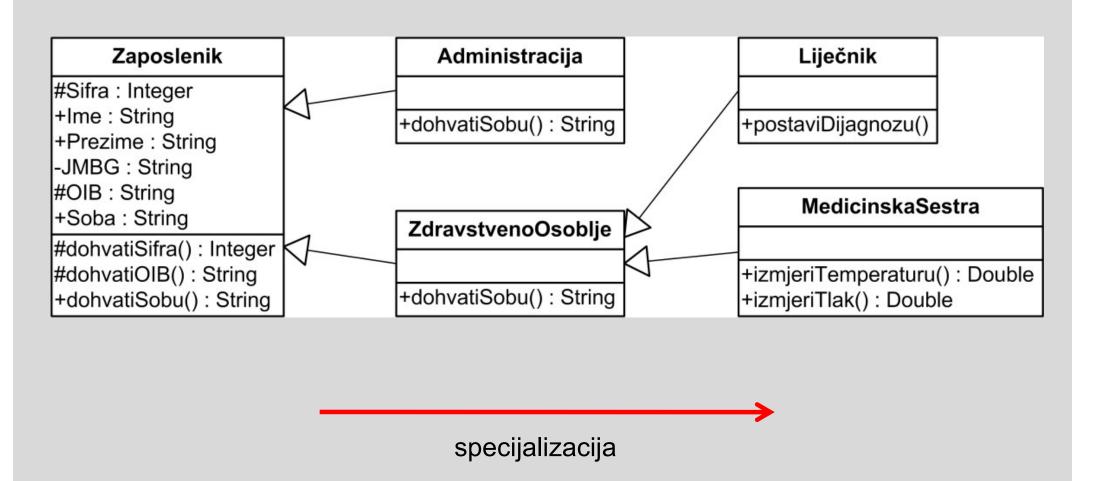
- Nasljeđivanje (engl. inheritance) je koncept UML-a u kojemu objekt koji se nasljeđuje je proširen u objektu koji ga nasljeđuje.
- Oblik UML odnosa podtip.
 - Nasljedna veza između razreda.
 - Jedan razred je roditelj (nadrazred) drugome razredu (dijete ili podrazred).
 - Odnos roditelj-dijete → pravilo JE, podskupskup, (engl. IS-A).

Nasljeđivanje (2)

- Poopćenje omogućuje stvaranje nadrazreda koja objedinjuje strukturu i ponašanje zajedničko za nekoliko razreda.
- Specijalizacija omogućuje stvaranje podrazreda koja predstavlja dodavanje novih elemenata.
 - Podrazred uvijek ima više ili jednak broj svojstava u odnosu na nadrazred
 - Podrazred nasljeđuje od nadrazreda atribute, relacije i operacije.
 - Podrazred može biti proširen atributima, operacijama ili relacijama.
 - Podrazred može imati svoju implementaciju operacija koje je naslijedio.

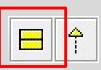
Primjer nasljeđivanja

Sučelje

- Sučelje (engl. *interface*) je skup operacija koja specificira usluge nekog razreda.
 - Sučelje definira skup operacijskih specifikacija (tj. njihovih potpisa), ali nikada skup njihovih implementacija.
 - Sučelje je razred, ali bez atributa i sve operacije imaju samo tijelo, bez implementacije.

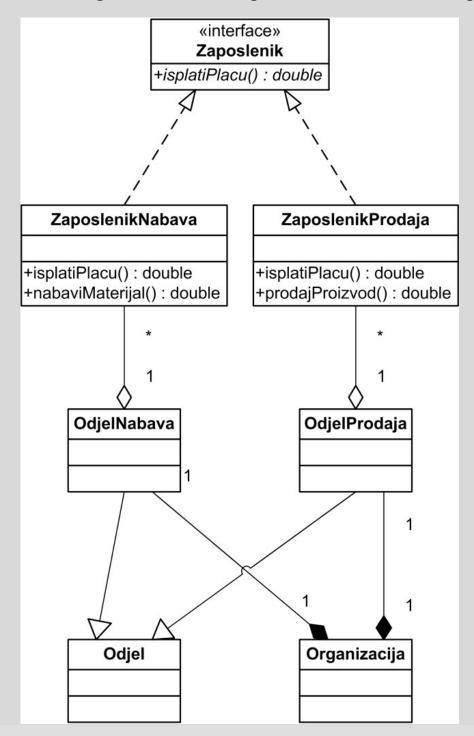
```
public interface MojeSučelje {
  public boolean nekaMetoda(int arg1);
  public void josJednaMetoda(int arg1);
}
```

Realizacija sučelja

- Realizacija (engl. realization) je veza UML-a koja označava ostvarenje sučelja.
- Razred realizira ili ostvaruje sučelje.
 - Veza realizacije (strelica) je usmjerena od razreda prema sučelju.
- Realizacija je slična nasljeđivanju, ali u realizaciji nasljeđuju se samo definicije operacija, bez njihove implementacije. S nasljeđivanjem specifičniji razred dobiva sve atribute i operacije općenitijeg ili nadređenog razreda.

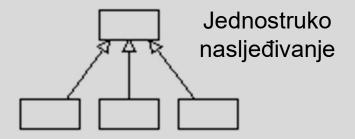
Primjer sučelja i realizacije

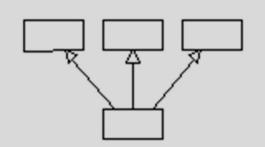

U nekoj organizaciji postoje odjeli Nabave i Prodaje. Odjeli imaju vlastite zaposlenike, koji rade samo u tom odjelu. Svi zaposlenici dobivaju isplate mjesečnih plaća, ali zaposlenici nabave i prodaje imaju drugačiji algoritam izračuna iznosa plaće. Zaposlenici prodaje mogu prodati proizvode organizacije, a zaposlenici Nabave kupiti ulazni materijal potreban za proizvodnju. Operacije nabave i prodaje vraćaju double vrijednosti. Zaposlenike je potrebno definirati koristeći zajedničko sučelje.

Višestrukost nasljeđivanja i realizacije

- Višestruko nasljeđivanje (engl. multiple inheritance) je zabranjeno u nekim OO programskim jezicima (npr. Java i C#). U C++ je dozvoljeno.
- Višestruka realizacija je uvijek dopuštena.
 - Omogućuje opće višestruko nasljeđivanje (engl. general multiple inheritance) i u Javi tako da je moguće implementirati više razreda bez mijenjanja njihove definicije, što je u konačnici slično učinku višestrukog nasljeđivanja.

Višestruko nasljeđivanje

Identificiranje vrste odnosa

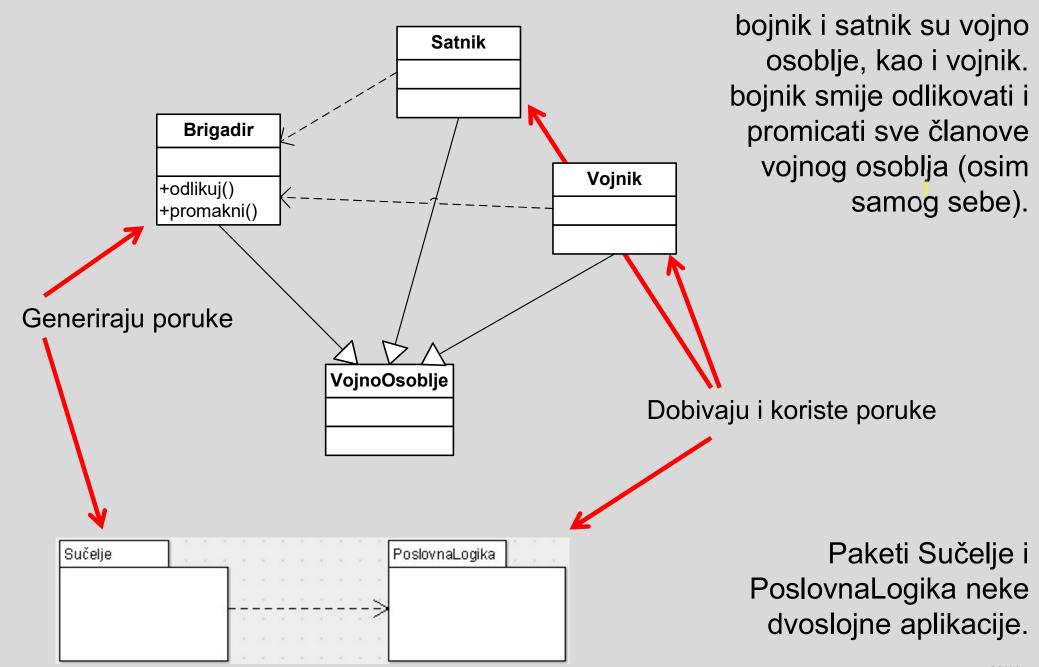
- Kako odrediti koja vrsta odnosa između dva razreda je ispravna: pridruživanje, agregacija, kompozicija ili nasljeđivanje?
- Agregacija: ako jedan razred obuhvaća ili sadržava drugog (povezani su odnosom cjelina-dio).
- Kompozicija: ako su razredi u odnosu cjelina-dio, ali nakon uništavanja pojedinaca cjeline moraju se uništiti i pojedinci koji čine dio cjeline.
- Nasljeđivanje: ako su razredi u odnosu roditelj-dijete.
- Pridruživanje: ako razredi nisu u odnosima cjelina-dio i roditelj-dijete.

Ovisnost

- Ovisnost (engl. dependency) pokazuje da jedan razred ili paket dijagrama ovisi o drugome.
 - Semantička relacija između dvije stvari u kojoj promjena u jednoj (neovisnoj stvari) može utjecati na semantiku druge (ovisne stvari).
- Ovisnost je uvijek jednosmjerna.
- Čitamo: "B ovisi o A" u smjeru strelice.
 - A se naziva <u>isporučitelj</u> (engl. *supplier*) i B se naziva <u>klijent</u> (engl. *client*).
- ArgoUML ne preslikava svojstvo ovisnosti u programski kôd.

Primjeri ovisnosti

Odbrojčavanje

- Odbrojčavanje (engl. enumeration) je oblik tipa podatka koji sadržava uređene parove imenovanih identifikatora i njima pridruženih vrijednosti.
 - Te vrijednosti nazivaju se odbrojčani literali.
 - Koriste se za opis diskretnih vrijednosti.

«enumeration» KomisijaOcjena

- +JednoglasnoPoložio = 1
- +Položio = 2
- +NijePoložio = 0

Komentari

- Unatoč formalnoj izražajnosti UML dijagrama razreda ponekada su potrebni i komentari.
 - Ne upotrebljavaju se uvijek. Koriste se za dodatni opis svrhe nekog razreda, atributa, veza, operacija i drugih elemenata dijagrama.
 - U komentarima je poželjno biti jasan i sažet, te obuhvatiti sve bitne aspekte UML elementa koji se opisuje, a koji nisu nedvosmisleno jasni iz samog dijagrama.
 - Komentari mogu biti povezani s konkretnim elementom dijagrama, ili se mogu odnositi na cijeli dijagram. Specifični komentari povezani su s elementom neoznačenom vezom, a komentari o cijelom dijagramu nemaju takvih veze i nalaze se na rubu crteža obično u jednom od uglova dijagrama.

Laboratorijske vježbe

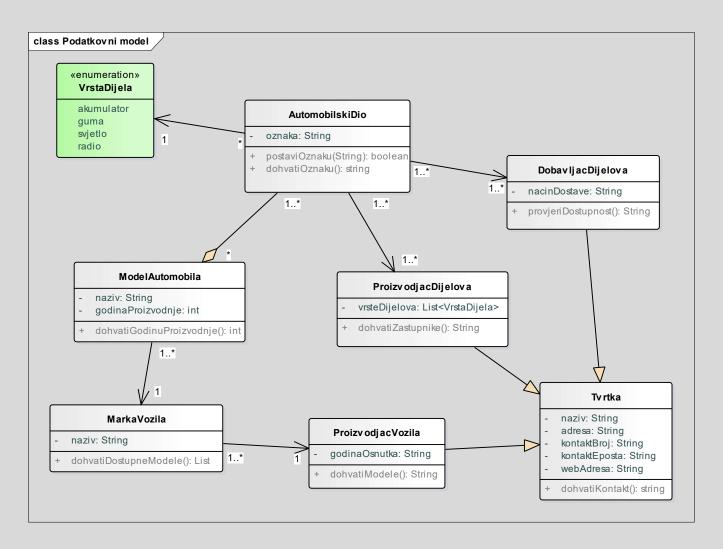
UML DIJAGRAMI RAZREDA U DOKUMENTU ZAHTJEVA

Dijagram razreda

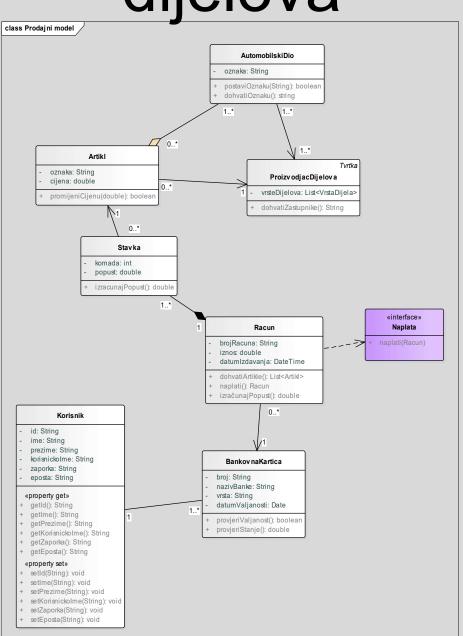
- Opis arhitekture:
 - Opis domene
 - Opis podatkovnog modela

- Poslije, u dokumentu ostvarenja:
 - opis ostvarenja

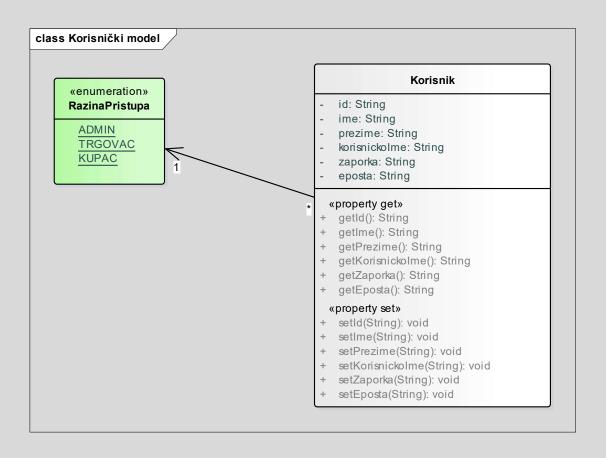
Podatkovni model prodaje autodijelova

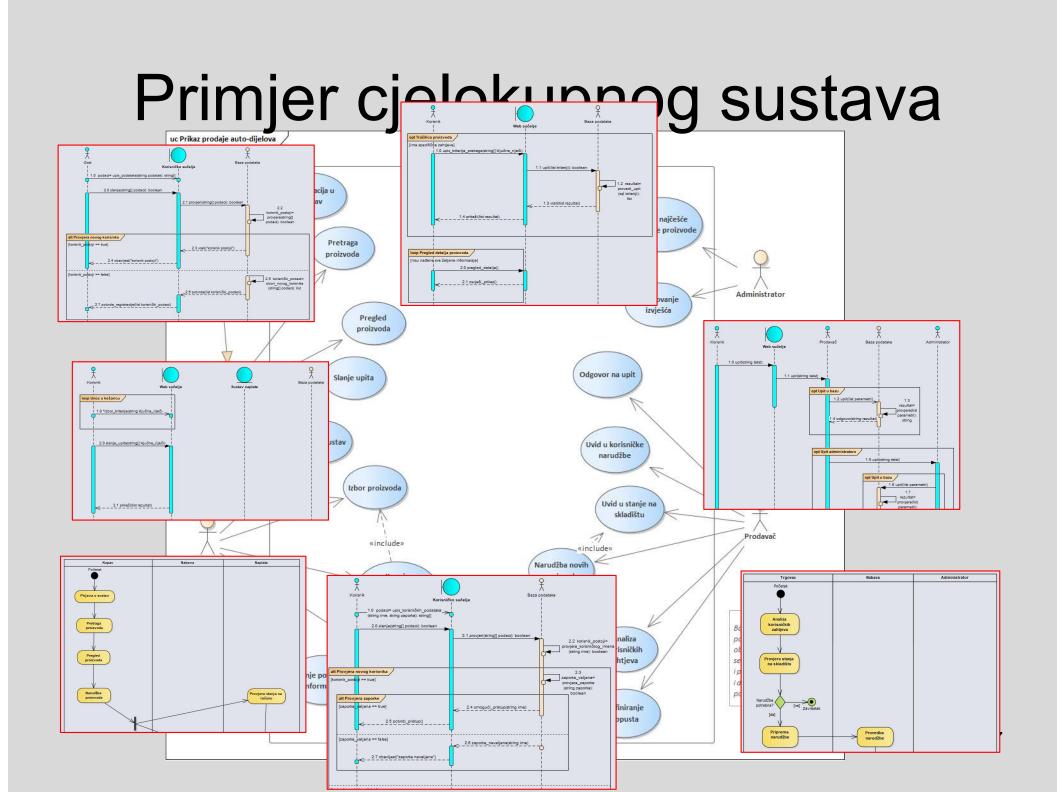

Podatkovni model prodaje autodijelova

Podatkovni model prodaje autodijelova

Projektna dokumentacija

- moraju biti zastupljeni svi UML dijagrami o kojima se govorilo na predavanjima:
 - jedan ili više dijagrama obrazaca uporabe kojima se prikazuje cijeli sustav
 - najmanje dva dijagrama aktivnosti (ili jedan dijagram stanja) i koliko god je potrebno dijagrama slijeda za opis svih obrazaca uporabe
 - jedan ili više dijagrama razreda
 - jedan ili više dijagrama komponenti
 - dijagram razmještaja

Nekoliko savjeta

- Dijagrami razreda su dio gotovo svih objektnoorijentiranih (OO) paradigmi i koriste se veoma često.
- Mogu biti bogati informacijama i stoga teško čitljivi, stoga nekoliko savjeta:
 - Ne koristite odmah sve moguće notacije. Počnite s jednostavnim dijagramom i postepeno dodajte detalje.
 - Razlikujte različite poglede na sustav.
 - U praksi ne morate modelirati baš sve. Koncentrirajte se na bitne segmente. Bolje je imati nekoliko kvalitetnih dijagrama po dijelovima sustava, nego zastarjeli dijagram cijelog sustava.

- Prema razini detalja

 u različitim razvojnim fazama projekta:
 - konceptualna
 - specifikacijska
 - implementacijska

konceptualna:

- opis stvari iz stvarnog svijeta
- prikaz koncepata iz domene sustava > odgovaraju razredima
- jezično neovisni prikaz

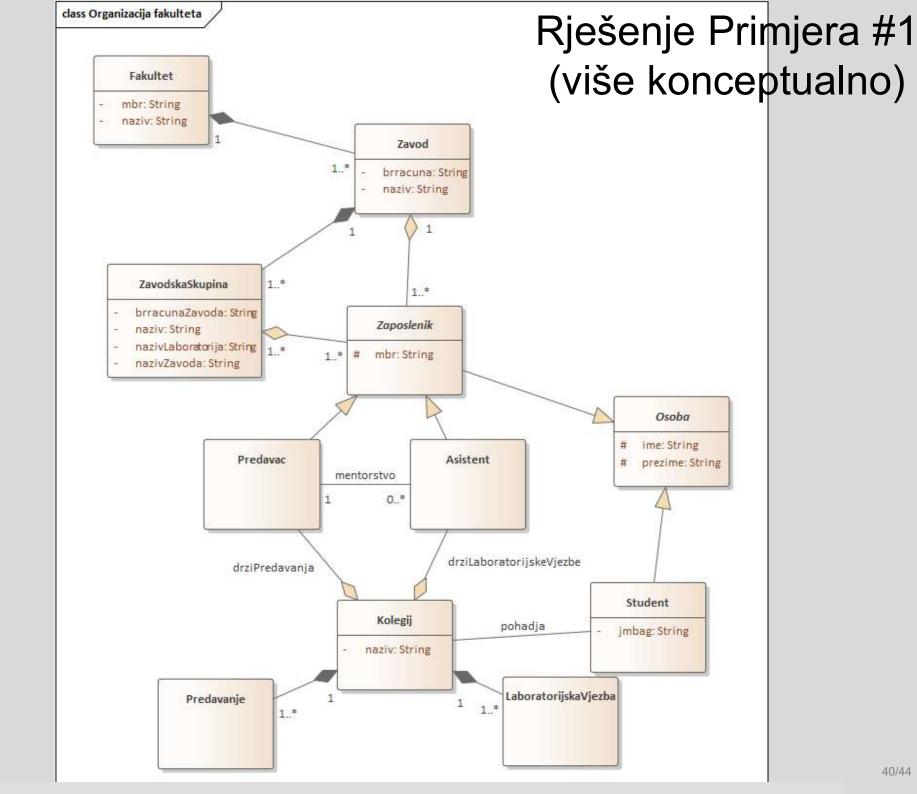
specifikacijska:

- apstrakcije i komponente sa specifikacijom i sučeljima
- nema čvrste obveze prema stvarnoj implementaciji
- pogled na razini sučelja, ne implementacije

- implementacijska:
 - opis na razini konkretne tehnologije i jezika
 - pogled na razini implementacije

Primjer 1: Modeliranje organizacije fakulteta

Neki fakultet sastoji se od jednog ili više zavoda, a svaki zavod od jedne ili više zavodskih skupina. Zavodsku skupinu čine zaposlenici. Zaposlenici mogu raditi i u nekoliko zavodskih skupina, ali ne mogu raditi na više zavoda. Postoje dva konkretna tipa zaposlenika: predavači i asistenti. Svaki predavač ima barem jedan kolegij koji predaje, a svaki asistent drži laboratorijske vježbe iz barem jednog kolegija. Svaki kolegij može imati jednog ili više predavača i asistenata. Asistent ima jednog predavača u funkciji mentora, a predavač može imati više asistenata. Svaki kolegij se sastoji od više predavanja i više laboratorijskih vježbi i ima svoj naziv (String). Ukidanjem kolegija ukidaju se predavanja i laboratorijske vježbe, ali naravno, ne otpuštaju se zaposlenici koji kolegij drže. Student je zasebna kategorija u organizaciji fakulteta i u ovom modelu pretpostavite samo da sluša jedan ili više kolegija. I student i zaposlenik su osobe. Svaka osoba ima svoje ime i prezime. Dodatno, svaki zaposlenik ima svoj matični broj zaposlenika (String), a svaki student svoj JMBAG (String). Fakultet ima svoj matični broj (String) i naziv (String). Zavod ima svoj naziv (String) i broj računa (String). Naziv i broj računa zavoda nasljeđuju i zavodske skupine, s tim da one osim toga imaju i svoj naziv skupine te dodatno, naziv glavnog laboratorija (String).

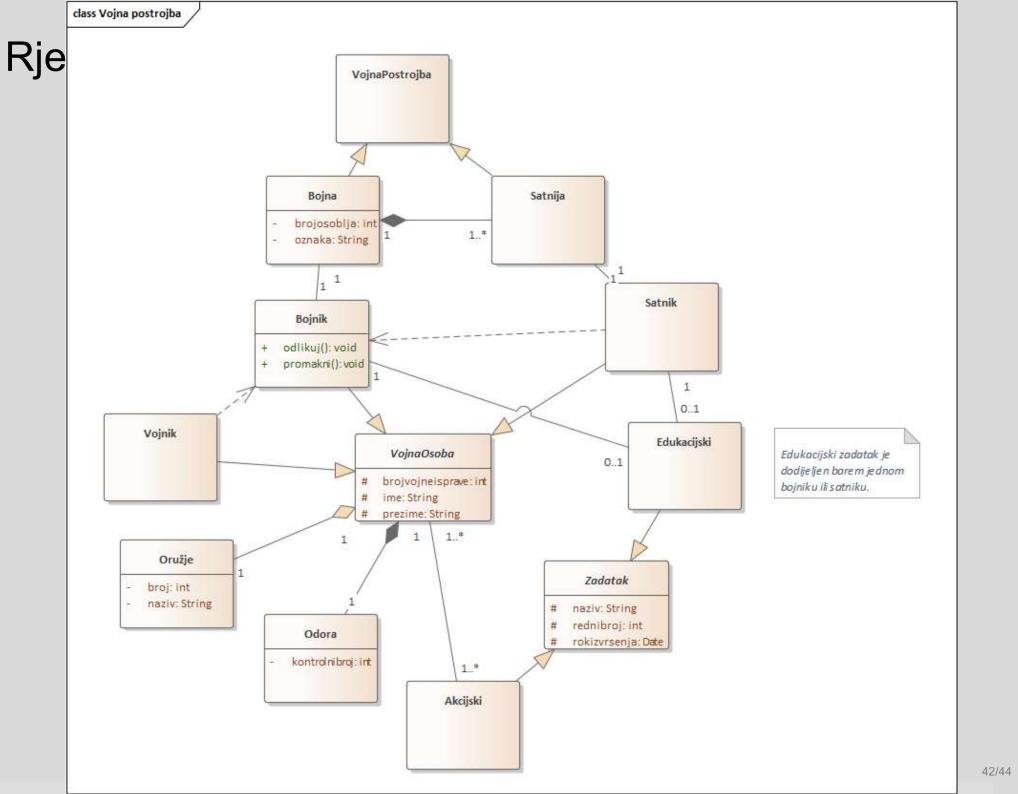
40/44

Komentar rješenja Primjera #1

- Veza pohadja može biti agregacija između razreda Student i Kolegij.
- Veza drziLaboratorijskeVjezbe može biti jednosmjerna umjesto agregacije, kao i veza drziPredavanja
- Nije potrebno napraviti dodatnu vezu između razreda Asistent i Laboratorijske Vjezbe jer ovakav sustav omogućuje povezivanje ta dva entiteta.

Primjer 2: Modeliranje organizacije vojne postrojbe

Prepostavite da neka vojna postrojba može biti bojna ili satnija. Svaka bojna sadrži jednu ili više satnija. Na čelu bojne nalazi se bojnik, a na čelu satnije satnik. Bojnik i satnik su vojno osoblje, kao i vojnik. Bojnik smije odlikovati i promicati sve članove vojnog osoblja (osim samog sebe). Svaki član vojnog osoblja ima svoje zadatke. Zadatak ima svoj redni broj (int), naziv (String) i rok izvršenja (Date). Postoje dva tipa zadataka: edukacijski i akcijski. Edukacijske zadatke smiju obavljati samo bojnik i satnik. Oni mogu imati najviše jedan edukacijski zadatak. Svaki edukacijski zadatak drži samo jedan bojnik ili satnik, ali jedan edukacijski zadatak može istodobno imati bojnika i satnika. Svaki član vojnog osoblja može imati jedan ili više akcijskih poslova, a jedan akcijski posao može obavljati više različitih članova vojnog osoblja. Svaki član vojnog osoblja nosi po jedan komad oružja i vojnu odoru. Vojna odora je prilagođena svakom pojedinom članu vojnog osoblja i ako iz bilo kojeg razloga član vojnog osoblja napusti vojnu postrojbu, vojna odora se uništava. Oružje nosi svaki član vojnog osoblja, ali ono ostaje na raspolaganju čak i ako pojedinac napusti vojnu postrojbu. Svaki član vojnog osoblja ima svoje ime i prezime (String) i broj vojne isprave (int). Svaka bojna ima svoju oznaku (String) i broj vojnog osoblja (int). Svaki komad oružja ima svoj broj (int) i naziv (String). Svaka odora ima svoj kontrolni broj (int).

Komentar rješenja Primjera #2

 Veza razreda Bojnik i Zadatak, te Satnik i Zadatak?

REFERENCE I LITERATURA

- Sveučilišna zbirka zadataka iz UML-a A. Jović, M. Horvat,
 I. Grudenić, "UML-dijagrami, zbirka primjera i riješenih zadataka", 2014
- Allen Holub's UML Quick Reference:
 http://www.holub.com/goodies/uml
- Booch G., Jacobson I., Rumbaugh J. "UML Distilled"

Hvala na pažnji!

Pitanja?